

Ідэя ўзаемаадносін чалавека і грамадства ў прадмовах Ф.Скарыны і іх трансфармацыя ў сучаснай літаратуры

С. А. Сычова (Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка, г.Мінск, Беларусь)

Эпоха Адраджэння сцвердзіла годнасць чалавечай асобы, паставіла яе побач з Богам, пераасэнсавала іерархію адносін адносін грамадства і чалавека. На тэрыторыі Беларусі ў светапоглядзе мысліцеляў даволі цесна перапляліся антычная старажытнасць, хрысціянства, гуманізм, Рэфармацыя. У цэлым адбываецца працэс пераадолення пануючага царкоўна-тэалагічнага погляду на чалавека і грамадства, распрацоўваюцца паняцці грамадскага абавязку, індывідуальнай адказнасці чалавека за свае ўчынкі, абавязковасці барацьбы супроць існуючага сацыяльнага і маральнага зла.

Падокшын С. А. вылучае тры асноўныя лініі развіцця айчынных эстэтыка-гуманістычных поглядаў: 1) кампрамісная, умераная хрысціянска-гуманістычная (Ф. Скарыны, М. Гусоўскі, А. Волап, С. Будны, В. Цяпінскі і інш.); 2) радыкальная хрысціянска-гуманістычная лінія (Пётр з Ганёнза, М. Чаховіц, Якуб з Калінаўкі і інш.); 3) атэістычная (С. Лован, К. Бекеш, К.Лышчынскі і ін.).

Прадстаўнікі першай імкнуліся ўзгадніць маральную канцэпцыю хрысціянства з ідэямі антычнасці. Адраджэння, Рэфармацыі. Глобальная праблема чалавека вырашалася разам з праблемай грамадства.

Ф. Скарына ставіць і вырашае праблему суадносін індывідуальнага і агульнага добра, адказнасці кіраўніка за лёс свайго народа (“Кнігі Эсфірь”)

Характэрнай асаблівасцю эстэтыка-гуманістычнага погляду з’яўляецца патрыятызм які выступае як вынік кансалідацыі ідэі “агульнага добра”, «ту справа всякого собрания людского и всякого града, еже верою, соединением ласки и згодою посполитое доброе помножение бывает» (46) Ідэя служэння роднаму краю гучыць у значнай колькасці прадмоў асветніка, на прыкладзе іудэяў ён паказвае як трэба адносіцца да свайго народа, несці адказнасць за яго лёс.

Чалавекалюбства і справядлівасць – два галоўныя крытэры паводзін чалавека, абапіраючыся на якія павінны будавацца не толькі маральныя, але і юрыдычныя законы. «А тако прежде всех законов или прав писаных закон прирожденный людем от господа бога дан ест и весь во едином словеси скончевается»(62) Скарына сцвярджае, што толькі кіруючыся законам Божым можна дасягнуць гармоніі чалавечага існавання, паказвае магчымыя шляхі да яго.

Сцвярджанне актыўнага, грамадска карыснага мірскага жыцця было выяўленнем слаёў гарадскога насельніцтва, якое фарміравалася ў той час. Менавіта таму ідэю служэння агульнаму дабру, айчыне, “людзям паспалітым” Скарына ўводзіць у ранг падзвіжніцтва”(132).

Упершыню праблема ўдасканалення палітыка-прававых інстытутаў Вялікага княства Літоўскага пастаўлена Ф.Скарынам, які спарабуе знайсці

формы ідэальнага права абаяраючыся на гісторыю старажытнага свету, Біблію. Ён сцвярджаў, што ў аснове прававых і маральных норм ляжыць закон Божы. «И вчинены суть права, или закон, для людей злых, абы боячися казни, усмирили смелость сою и моци не имели иным ушкодити, и абы добрыи межи злыми в покои житии могли»(64)

Разам з тым ён імкнуўся вызначыць характар ідэальнага права “В сей книзе все законы и права, ими же люде на земли справоватися имеют, пописаны суть”(46)

Асветнік бачыў у Бібліі крыніцу вырашэння фактычна ўсіх пытанняў чалавечага жыцця. Так в «Сказание доктора Франциска Скорины с Полоцька в книги втораго закону Моисеова» пішсаў: «Людское естество двояким законом бывает справовано: от господа бога, то ест прирожденным, а написанным»(62) Такім чынам праводзіцца думка аб суіснаванні двух законаў чалавечага жыцця, прычым дамінантным з’яўляецца закон Божы. Вылучаючы правы розных бакоў людскога існавання (право «языческое», «царское», «рицерское или военное», «местьское», «морское», «купецское»), падкрэслівае іх яднанне дзеля паляпшэння жыцця народа, а таксама піша пра Біблію як крыніцу ўсіх гэтых правоў. «А вси тые права, или уставы, божий закон в себа замыкает»(65)

Ф. Скарына сцвердзіў роўнасць усіх слаёў насельніцтва перад законам, узяў праблему адказнасці і справядлівасці суддзяў: «да судять людей судом справедливым, и да не уклонятся ни на жадную страну, и да зрят на лица, и не принимаютъ слова справедливых. Справедливе, что справедливаго ест чините, абы есте живи были и владели землею, юже господь бог ваш дастъ вам»(76)

У прадмовах праводзіцца думка, што па сваёй сутнасці права з’яўляецца над сацыяльным інстытутам. Закон – аснова, на якой павінна грунтавацца сацыяльная гармонія, існаваць грамадства. Асветнік праводзіць думку, што ў святым пісанні « там ест справедливость, там ест чистота, душевная и телесная. Там ест наука всякое правды»(77).

Асветнік працуючы ў эпоху Адраджэння, у сваіх разважаннях пра пабудову грамадства пайшоў далей за сваіх сучаснікаў, яго погляды цесна пераплятаюцца з ідэямі Рэфармацыі, яны паўплывалі на далейшае развіццё грамадскай філасофскай, эстэтычнай, юрыдычнай думкі Беларусі. Можна сцвярджаць, што сваімі прадмовамі Ф.Скарына заклаў філасофскія і прававыя асновы сацыяльна справядлівага грамадства, якія знайшлі свой далейшы працяг ў творчасці сучасных пісьменнікаў.

Ідэі Ф. Скарыны адносна існавання грамадства для чалавека, а не чалавека дзеля грамадства, жыццё па законам Божым.

Так у аповесці “Паляванне на Апошняга Жураўля” Алеся Жука паводзіны галоўнага героя твора Сцяпана Дзямідчыка вызначаюцца спрадвечнымі культурна-этнічнымі каштоўнасцямі: адносінамі да зямлі, прыроды як неад’емнай часткі быцця чалавека, разумення іх святасці, немагчымасці існавання без гэтых састаўляючых. Таму адна з актуальных праблем часу:

знікненне вёсак успрымаецца ім як збядненне духоўнай сутнасці сучаснага чалавека, страта цэласнасці яго існавання на зямлі. Адносіны да працы паўстаюць як вымярэнне чалавечай вартасці, значнасці існавання ў свеце. Калі паводзінамі Сцяпана кіруе сялянская свядомасць, сфарміраваная не адным пакаленнем (жыў, працаваў, як навучыў бацька). То старшыня Прымачак – прадстаўнік іншай сацыяльнай групы, што абумовіла і яго погляды, і яго паводзіны, жыццёвыя прынцыпы: “часта цяпер думаў, што дарэмна пайшоў старшынёй. Ён інжынер сам <...> Праўда, усё ж хадзіць інжынерам не тое, што быць самому гаспадаром. Ды і заробтак усё ж.”[3, с. 30] Тут бачна сутыкненне розных не столькі жыццёвых пазіцый, заснаваных на адносінах да рэчаіснасці, колькі сутнасных прынцыповых змен у матывацыі паводзінаў прадстаўнікоў аднаго народа. Дзямідчык выхаваны ў рэчышчы традыцыйнай народнай культуры з яе адносінамі да зямлі, прыроды, наваколля, паводзіць сябе адпаведна замацаваным нормам, паводзінамі. Прымачак не адчувае зямлю, для яго гэта была праца, якую неабходна выканаць. За тры гады яго кіравання, калі яшчэ “у большы доўг улез перад дзяржаваю, даў мінус па мясе і малочы”[3, с.29].

Змена культурнай парадыгмы, абумоўленая дэфармацыяй грамадскай свядомасці, з’яўленнем людзей з парушанай культурна-этнічнай матывацыяй выяўлена і ў стаўленні да прыроды. Яскравым адлюстраваннем гэтых зрухаў з’яўляюцца адносіны да наваколля, увасобленыя ў вобразах бобра і жураўля, своеасаблівых сімвалах Беларусі, дакладней кажучы гэтыя прадстаўнікі навакольнага свету ў нашай свядомасці ўвасабляюцца як вобразы роднага краю. Калі Дзямідчыкам рухае разуменне сябе як часткі прыроды, непераходнасці яе, немагчымасці гарманічнага існавання чалавека, знішчаючага хаця бы маленькую яе частку, то Прымачак цікавіцца толькі фізічным, матэрыяльным бокам яе існавання. Так аўтар узняў праблему змены культурна-этнічнай матывацыі кіруючага пакалення, адкуль і абьякаваць да зямлі, прыроды як спрадвечнай каштоўнасці

Аповесць Кудраўца “Двое за нізкім столікам” з’яўляецца працягам разважанняў над праблемай заняпаду маралі ў грамадстве. У цэнтры твора аповяд пра жаночы лёс. Галоўная гераіня тлумачыць свае адносіны да жыцця тымі падзеямі, што адбыліся ў жыцці. Адразу яна кажа, што згодна з народным светаўспрыманням сямейнага жыцця, адказнасць за яго нясе жанчына, таму тлумачыць прычыны развода яна не стане. А вось пра значныя падзеі ў саім жыцці патлумачыць. У свой час, будучы актывісткай піянерска-камсамольскага руху, яна была на шматлікіх з’ездах, сустракалася з рознымі лідэрамі і шчыра ім верыла, пакуль не сустрэла Яўгена Андрэевіча. Гэты чалавек быў вясёлы, прыемны ў зносінах толькі павярхоўна, таму што адмовіўшы яму ў сексуальных зносінах Маргарыта Васільеўна пабачыла

зусім іншага чалавека, зразумела, “што не дай бог свінне рогі, а кар’ерысту панскае крэсла”(71)

Адлюстраваны і розныя магчымасці ўздзеяння на чалавека дзяржавай. На прыкладзе Антона і Сцяпана Васкевічаў — барацьба з іншамысленнем. Фармальна Антона за дысцыплінарныя парушэнні выключаюць з інстытута, а брат па “невядомай” прычыне не атрымлівае кватэру. Вонкава гэтыя падзеі ніяк не звязаны з перакананнямі маладых людзей, аднак само іх развіццё паказвае, што гэта не так. Аўтар намалюваў працэдуру выбараў на вёсцы, дакладней як яна выглядае. Самі выбары-рэферэндум – сведчанне грамадскай актыўнасці жыхароў вёскі, дакладней аб’якавасці да палітычных падзей. Гэта як выяўленне стану грамадства краіны, яе адказнасці за лёс дзяржавы.

i.

1. Жук А. Водсветы зорак: Выбранае: Аповесці, апавяданні: Для ст. шк. узросту. – Мн.: Юнацтва, 1997. – 351 с.
2. Карамазаў В. Галуба: Раман, апавесць, апавяданні. – Мінск: Юнацтва, 19 Літаратура:
3. Кудравец А. Познія яблыкі: Раман, апавесць, апавяданні. – Мн.: Маст.літ., 1999. – 494 с. 96.
4. Падокшын С.А. Філасофская думка эпохі Адраджэння ў Беларусі : Ад Францыска Скарыны да Сімяона Полацкага . – Мінск: Навука і тэхніка, 1991. – 285 с.
5. Скарыны Ф. Творы : Прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991. – 207 с.